

УДК 159.9.018:37.036.5

DOI: 10.31891/PT-2021-1-1

КОМАР Т. В.

Хмельницький національний університет

ORCID ID: 0000-0001-8957-0971

e-mail: komartayisiya@gmail.com

АФАНАСЕНКО В. І.

КНЗ «Черкаський обласний інститут

післядипломної освіти педагогічних працівників

Черкаської обласної ради»

ORCID ID: 0000-0002-9219-7087

e-mail: vallina_k911@ukr.net

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізується можливість використання біографічного методу для дослідження проблеми творчого потенціалу особистості. Науково-психологічна рефлексія генези біографічного методу дозволяє розглядати його способом змістовного наукового дослідження становлення і розвитку творчого потенціалу особистості на основі системного аналізу значущого психосоціального досвіду творчої особистості: мікро-, та макросередовища творця, ексцезивних ситуацій та суб'єктивних труднощів, творчих планів та стратегій, індивідуального стилю творчої діяльності.

Ключові слова: особистість, розвиток, творчий потенціал, біографічний метод, вишукані ситуації, креативність, творча особистість.

TAISHA KOMAR

Khmelnitsky National University

VALENTINA AFANASENKO

CEI "Cherkasy Regional Institute postgraduate education of teachers

Cherkasy Regional Council"

TO THE PROBLEM OF THE PERSONAL CREATIVE POTENTIAL METHOD

The article analyzes the possibility of using the biographical method to study the problem of the personal creative potential. Creative potential is considered as a set of personal features and skills, which are manifested through the actualized personal need and willingness to interact with the outside world and live in a society.

The purpose of the article is a scientific and psychological reflection on the considering the biographical method as a way of studying the creative potential of the personality in the process of its formation and development.

Biographical method is a method of synthetic description of man as a personality and a coordinator of their own activity. The advantage of the method is the ability to study the personality in the process of development. The biographical method is both historical and genetic, as it allows to trace the dynamics of the life path, which

is important in the study of the development of the personal creative potential.

In psychology, the biographical method is a system of tools for research, diagnosis, correction and designing of human life.

Biographical method involves identifying exquisite situations of individual personality development, which determine the formation of structural components of the psyche and individual-stylistic characteristics of creative potential and study the mechanisms and patterns of self-regulation and self-organization of creative potential based on adaptive and maladaptive processes.

Scientific and psychological reflection on the genesis of the biographical method allows to consider it a way of meaningful scientific study of the formation and development of personal creative potential on a systematic analysis of significant psychosocial experience of the creative personality: micro- and macro-environment of the creator, exquisite situations and subjective difficulties, creative plans and strategies, individual style of creative activity.

Key words: personality, development, creative potential, biographical method, exquisite situations, creativity, creative personality.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Вступ сучасної цивілізації в постіндустріальну епоху вимагає розкриття та втілення творчого потенціалу нації, що вирішальним чином визначається рівнем та особливостями творчого становлення і розвитку кожної окремої особистості. У зв'язку з цим, проблема методів дослідження творчості, творчого потенціалу особистості виходить в русло актуальних проблем сучасної філософії освіти.

З давніх давен пізнавальна активність дослідників спрямовувалась на пошук розгадки природи творчих потенцій людини. Першочергово увага зосереджувалась на вивченні видатних людей науки та мистецтва різних культурно – історичних часів. Тому, накопичені знання стосовно творчої особистості є результатом роботи літераторів, істориків, мистецтвознавців, які висвітлення індивідуальне буття творчої особи у взаємозв'язку із її творіннями. Дослідники аналізували продукти діяльності; рукописи, листи, висловлювання, картини видатних особистостей. Спочатку здібності до творчості вважалися винятковим та унікальним феноменом, долею обраних натур. Така позиція була рівносильна визнанню того факту, що творчі особистості живуть і проявляють себе за особливими психологічними законами і правилами. Та розвиток науки, різних теорій, концепцій, підходів в області теорії творчості привів до визнання, що творчий потенціал притаманний кожній людині. Однак, і нині залишається актуальною проблема методу дослідження становлення і розвитку творчого потенціалу особистості.

Творчий потенціал необхідно розглядати у сукупності природних властивостей і здібностей людини, що виявляються через її

актуалізовану потребу і готовність взаємодіяти із зовнішнім світом, здійснювати життєдіяльність у суспільстві. При цьому творчий потенціал людини є системотворчою якістю сукупних атрибутивних властивостей і здібностей людини, які за певних умов стають засобом її цілеспрямованої взаємодії із навколишнім світом, забезпечуючи її особистісне самовираження і самореалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема становлення творчої особистості набула домінуючого статусу у системі знань про людину та особливої актуальності і найважливішим напрямком емпіричних пошуків і науково-теоретичних досліджень стає у наш час. Її активно розробляють провідні вчені країн світового співтовариства (Ф. Баррон, Дж. Гілфорд, В. Дж. Гордон, Г. Лозанов, К. Роджерс, А. Ротенберг, К. В. Тейлор, Р. Торренс, В. Франкл).

Теоретико-практичні аспекти проблеми творчого потенціалу особистості тісно пов'язані із ідеєю К. Гольдштейна про початково закладені у організмі вроджені потенції (potentialities), які самоактуалізуються; теоріях самоактуалізації А. Маслоу і К. Роджерса; поняттям психологічного капіталу М. Чиксентміхайї та Ф. Лютанса; поглядами на потенціал особистості (М. Каган, Ю. Резнік), концепцією особистісного потенціалу Д. Леонтьєва, розумінням творчого потенціалу як «обдарованості» та «готовності до творчої діяльності» (Г. Костюк, Б. Теплов, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, Н. Кузьміна, В. Моляко); концепція життєтворчості Л. Сохань та здійснені на її основі дослідження стилів життя українськими науковцями (Р. Ануфрієва, Є. Головаха, О. Злобіна, Н. Паніна, О. Резнік, Н. Соболева, М. Шульга) і мистецтва жити в її різних ракурсах (Г. Горак, А. Єрмоленко, Г. Ковадло, С. Кримський, М. Култаєва, В. Лях, В. Малахов, М. Попович, Л. Ситниченко, М. Степаненко, І. Степаненко, В. Табачковський, Н. Хамітов).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Водночас, рефлексія ситуації сьогодення орієнтує на необхідність дослідження творчого потенціалу особистості у процесі онтогенезу, виявлення умов його становлення. З метою більш повного і змістовного розкриття феномену творчого потенціалу особистості в його індивідуально-неповторному вираженні необхідно дослідити механізми і закономірності саморегуляції і самоорганізації творчого потенціалу особистості на основі доступних для пізнання адаптативних та неадаптивних процесів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є науково-психологічна рефлексія становлення біографічного методу як способу дослідження творчого потенціалу у процесі розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу

Історично перші спроби використання біографічного методу простежуються у дослідженнях із літературознавства та фольклористики. Основоположником біографічного методу та школи, що виникла на основі цього методу вважається французький вчений Ш. Сент-Бев (1804–1869). У якості визначальних моментів дослідження та тлумачення творчості автор визначає біографію та особистість письменника. Ідея автора методу полягає в тому, що без вивчення біографії автора, без знання умов його особистого життя не можна аналізувати твір і осягнути його зміст. Звідси й методологічний принцип біографічного методу – «шукати в митцеві людину» [12, с. 48].

В українській науці представником біографічного методу став професор Львівського університету О. Огоновський (1833–1894). У «Історії літератури руської» вчений розглядав художній твір як проекцію змістовних елементів біографії автора, а також подавав бібліографію творів письменника. Для становлення культурно-історичної школи важливими стали впливи історизму, біографізму, позитивізму, а також ідеї німецького філософа І. Гердера. Ця школа досліджувала твори мистецтва у зв'язку з середовищем, що їх породжувало. Основоположник культурно-історичної школи французький філософ та літературознавець І. Тен (1828–1893), одним із основних принципів методу визначив детермінізм, що спонукав до пошуків «причин» появи літературного твору, виявлення за літературними фактами їх «невидимих» першооснов. Такими першоосновами Іпполіт Тен вважав:

- расу (вроджений національний темперамент);
- середовище (природа, клімат, соціальні обставини);
- момент (досягнутий рівень культури, традиція).

Послідовниками французького вченого стали науковці різних країн: Ф. Брунетьер, Г. Лансон, Г. Брандес, В. Шерер, Г. Гетнер, Ф. де Санктіс, О. Пипін, М. Тихонравов, С. Венгеров. Серед українських науковців до культурно-історичного методу зверталися М. Петров, М. Дашкевич, І. Франко, а також представники так званого «народницького» напрямку: М. Комаров, В. Горленко, В. Доманицький, Б. Грінченко, С. Єфремов, О. Терлецький та ін.

У 60–80-ті роки XIX ст. на основі культурно-історичної школи виникає еволюційний метод. Його автор - Ф.Брунетьер - безпосередньо

застосовував методи природознавства (дарвінізму) при вивченні художніх творів (зокрема, боротьба літературних жанрів «за існування»), згодом дослідник пояснював розвиток літературних напрямів і стилів з боку впливів та особистих уподобань митців.

Як методологічний інструментарій для аналізу взаємодії творчості й творця О. Скафтимов пропонує синтез теоретичного та історичного вивчення літератури як естетичного феномену. «При теоретичному розмірковуванні про митця, в авторі має вивчатися лише митець... Але при генетичній постановці питання однієї цієї сторони сутності людини-митця мало» [14, с. 170]. Не можна, на думку вченого, «іпостазувати» в живій людині один бік її цілісної сутності, її можна лише теоретично виділити задля деяких важливих і потрібних у певному випадку особистісних властивостей. При розгляді ж біографії – «живого життя духу» - ми можемо «спрямувати рефлектор» куди завгодно і висвітлити те, що для нас у конкретному випадку є цікавим і важливим. «Митець і людина в одній особі, - підсумовує Скафтимов, - це - світ роздвоюваний. але не роздвоєний» [14, с. 170].

Доцільно зазначити, що проблема біографізму - не лише теоретична, а й психологічна та етична. Факт роздвоювання власного «я» на «я» мистецьке і «я» людське відчувають і самі митці та своєрідно його відреаговують. У свій час, У. Фолкнер категорично заборонив відомому літературному критикові писати статтю не про його романи, а про нього як приватну фігуру, як індивіда. Свою заборону У. Фолкнер пояснив так: «Я вважаю, що тільки твори письменника є суспільним надбанням, лише вони можуть підлягати обговоренню, дослідженню і рецензуванню...» Що ж до особи письменника, то, на переконання У. Фолкнера, до того часу, «доки письменник не здійснить злочину або не поступить на державну службу, його приватне життя належить йому самому» [16, с. 303].

Леся Українка в листі до О. Маковея від 16 - 17 вересня 1893 року писала про спокійне сприйняття критичного аналізу її творів: «Я ніколи не ображаюсь, коли судять мою роботу», проте зауважувала: «Не люблю тільки критики *ad hominem*». Вона була категорично не згідна з тим, що «для розуміння чііх-небудь віршів треба знати життєпис автора». Захищаючи свою душу й серце, свої права людські, Леся Українка називає сам метод «*ad hominem*» «неналежним» і висловлює власний погляд на інтерпретаційну методіку біографізму – «не слід уважати кожної ліричної поезійки за сторінку з автобіографії, бо часто в таких поезіях займенник я вживається тільки для більшої виразності» [15, т.10, с. 154].

Розробка біографічного методу належить до першої третини ХХ в. Перше комплексне біографічне дослідження, що охоплює всі вікові етапи і сфери життя людини, пов'язане з ім'ям Шарлоти Бюллер. Біографічний метод являє собою метод синтетичного опису людини як особистості та суб'єкта діяльності. Перевагою методу є можливість вивчити особистість у процесі розвитку. Біографічний метод - історичний і одночасно генетичний, оскільки дозволяє простежити динаміку життєвого шляху, що є важливим у дослідженні розвитку творчого потенціалу особистості.

Літературознавство ХХ ст. розробило низку істотних теоретичних концепцій біографізму - питання про поєднання художньої творчості з її суб'єктом вже давно перебуває в полі зору дослідників [3,4,5,6]. Біографічний метод ґрунтується на зборі та аналізі фактів життєвого шляху людини. У біографічному методі виділяють три аспекти: біолого-біографічний, що полягає у вивченні об'єктивних умов життя, подій середовища і поведінки людини в цьому середовищі; історію переживань, еволюцію внутрішнього світу людини; історію творчості людини.

У психології біографічний метод — це система засобів дослідження, діагностики, корекції та проектування життєвого шляху людини. Спочатку обмежувалися ретроспективним описуванням минулих етапів життя людини або всього життєвого шляху історичних персонажів минулого. Надалі біографічний метод почав включати аналіз актуальних та припущених у майбутньому подій (майбутня автобіографія, керована фантазія, графіки життя, каузометрія), а також дослідження кола спілкування (додаткові біографії, лінії відносин суб'єкта). У вітчизняній психології до біографічного методу вперше звернувся М. Рибников, підкреслюючи, що використання біографічного методу відіграє істотну роль у розумінні загального потенціалу людини. Дослідник розглядав автобіографію як психологічний документ, що фіксує особистість та її історію. Він розділяв спонтанні автобіографії, коли ініціатива ретроспективного погляду на власне життя належить самій особистості, та провоковані автобіографії, коли дослідник використовує прийом спонукання піддослідного говорити про себе за визначеним планом. Такий прийом гарантує однорідність зібраного матеріалу, що дає можливість порівнювати, поєднувати, узагальнювати отримані факти тощо[5].

Сучасні біографічні техніки, побудовані на основі вивчення особистості в контексті історії та перспектив розвитку її індивідуального буття і взаємовідносин із «значущими іншими», спрямовані на реконструкцію життєвих програм і сценаріїв розвитку

особистості. Аналізуються також просторові та часові характеристики організації ділового, сімейного, духовного життя особистості, її взаємодію з природним та соціальним середовищем.

Застосування біографічного методу передбачає отримання різномірної об'єктивної інформації. З цією метою використовуються різні форми автобіографічної методики: опитування, інтерв'ю, тести, аналіз свідчень очевидців. Використовуються модифікації методу вивчення продуктів діяльності, контент-аналіз щоденників та листів, побудова кривих продуктивності і діаграм життєвих вимірів активності особистості. Особливо важливим є акцент на емоційній насиченості репрезентованого особистістю матеріалу, змістовно відновленого перебігу подій у просторі індивідуального життя особистості, встановленні їхньої емоційної значущості, насиченості смыслом для особистості, сенсом результируючих моментів у цих подіях. Важливо встановити та змістовно розкрити так звані «критичні точки» – ексквізитні ситуації в житті особистості.

Біографічний метод дослідження являє собою якісний метод наукового дослідження і ґрунтується на принциповій гіпотезі стосовно того, що можливо відновлювати і вивчати соціальну реальність, соціальні факти через аналіз біографічних матеріалів і подій, які в них збережені, через судження, відгуки, міркування, думки і установки. Основою цієї гіпотези є факт, що людський вчинок визначений, динамікою об'єктивних соціальних умов, і це знаходить відображення у суб'єктивному феномені свідомості. Біографічні матеріали - це тексти (слова) як наприклад короткі автобіографії, щоденники, листи, спогади і т.п. Так само можуть розглядатися протоколи повністю відкритого, так званого «*haitefiver Infervien*» – це найчастіший випадок сучасного використання біографічного методу.

Таким чином, біографічний метод є спеціальною формою використання аналізу змісту, яка може поєднуватися зі спеціальною формою опитування. Головний аргумент проти біографічного методу визначений тим, що розповідь власної автобіографії, власних біографічних фактів передає лише індивідуально модифіковану картину.

У класичному руслі біографічний метод використовувався при аналізі З.Фрейдом дитячих опорів Леонардо да Вінчі, проблематики Ф.Достоевського, щодо інтерпретації явищ мистецтва Ж. Дельозом, Ф. Гваттарі, М. Кандоре, П.-Л. Ассуном, І. Бресом, Ж. Лаканом та ін.; в літературно-практичному С.Павличко при вивченні життя і творчості М.Коцюбинського, С.Балеем в аналізі творчості Т.Г.Шевченка, О. Забужко, Н. Зборовська, розкриваючи життя і творчість Л.Українки, в автобіографічному - С.Далі «Щоденник одного генія».

Сучасний варіант біографічного аналізу процесу становлення і розвитку творчого потенціалу особистості академік Моляко В.[10] орієнтує на такі положення:

- вихідною основою для вивчення видатної особистості (генія, таланту) має бути наявність констатації вираженої обдарованості, наявності значних творів у тій чи іншій сфері діяльності, так чи інакше закріплених достовірним способом;

- необхідне виявлення принципово важливих та значущих періодів у житті такої особистості й встановлення конкретних зв'язків між цими періодами й створюваними продуктами;

- необхідне вивчення макро- та мікросередовища буття творчої особистості та їх впливу на творчу діяльність;

- слід дослідити творче «кредо» (творчі плани, стратегії) конкретного працівника як суму його мисленневих пошуків, етичної та естетичної оцінки світу, оточення, моральних ідеалів та ін., - усього того, що ми називаємо стратегією творчості в цілому, незалежно від того, наскільки усвідомлював її сам творець і наскільки вона була очевидною для інших;

- особливої уваги потребує вивчення індивідуального стилю творчої діяльності, його витоків, форм та особливостей прояву, реагування на різноманітні ускладнюючі умови, бар'єри, перешкоди, що впливають на розвиток задуму;

- по можливості слід встановлювати вплив творчості досліджуваної творчої особистості на оточення (на конкретну сферу творчості, на культуру, на сучасників та нащадків)

Представлена модель В. Моляко дослідження творчої особистості дозволяє змістовне дослідження творчого потенціалу особистості. Однак, доцільно доповнити, що дослідження творчого потенціалу особистості як системи, передбачає розгляд різних його рівнів, опис притаманних йому зовнішніх властивостей, аналіз його структурних компонентів і «вкладу» цих компонентів у формування цілісних властивостей системи.

З наших позицій, система творчого потенціалу особистості – це складний і стійкий взаємозв'язок компонентів, що представляє собою виокремлення нового порядку, з емерджентними ознаками. При такому розумінні, з одного боку, виявляється самостійність і специфічність функціонування всіх його компонентів, з другого, – підпорядкованість їх функціонування цілому.

Розкрити сутність творчого потенціалу як структурного феномена особистості дозволяє визначення його структури, яка обумовлена структурою особистості. Як показує аналіз, визначити

характерні риси, складові структуру особистості, складно. «Структура особистості, – зазначав Б.Ананьєв, – поступово складається в процесі її соціального розвитку і є, отже, продуктом цього розвитку, всього життєвого шляху» [1, с.256].

Для осягнення сутності творчого потенціалу особистості важливо враховувати наукові надбання, які доповнюють його розуміння і сприяють становленню цілісного уявлення на основі визнання взаємопов'язаних компонентів: свідомого, несвідомого (особистісного та колективного) та трансперсонального рівня. Індивідуальні потреби та здібності містяться на кожному рівні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Науково-психологічна рефлексія генези біографічного методу дозволяє розглядати його способом змістовного наукового дослідження становлення і розвитку творчого потенціалу особистості на основі системного аналізу значущого психосоціального досвіду творчої особистості: мікро- та макросередовища творця, ексквізитних ситуацій та суб'єктивних труднощів, творчих планів та стратегій, індивідуального стилю творчої діяльності. На наш погляд, біографічний метод має включати виявлення ексквізитних ситуацій індивідуального розвитку особистості, якими обумовлюються формування структурних компонентів психіки та індивідуально-стильові характеристики реалізації творчого потенціалу.

Література

1. Ананьєв Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. - Л.: ЛГУ, 1968. - 339 с.
2. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.– Тернопіль-Львів, 2001.– 340 с.
3. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької.– Львів, 1996.
4. Введение в литературоведение / Под. ред. Г. Н. Поспелова.– М., 1983.
5. Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины / Под. ред. Л. В. Чернец.– М., 2000.
6. Галич О., Назарєць В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник.– К., 2001.
7. Гроф С. За пределами мозга. Рождение, смерть и трансценденция в психотерапии / С. Гроф. - М.: АСТ, 2001. — 497 с.
8. Євлахов А.М. Введение в философию художественного творчества. - Ростов н/Дону, 1917.
9. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. Москва, 1983.
10. Моляко В.А. Психологический анализ творческого потенциала М.А.Врубеля / В.А.Моляко //Психология творчества: Школа А.Я.Пономарева.- М.: Институт психологии РАН, 2006.
11. Пруст М. Против Сент-Бёва. Статьи и эссе. - Москва, 1999.
12. Сент-Бёв Ш. Литературные портреты. - Москва, 1970.
13. Сивокінь Г. "Самотождність письменника" як методологічна пропозиція

// Самототожність письменника. - Київ, 1999.

14. Скафтымов А. П. К вопросу о соотношении теоретического и исторического рассмотрения в истории литературы // Поэтика. Труды русских и советских поэтических школ. - Будапешт, 1982.

15. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. - Київ, 1976 - 1978.

16. Фолкнер У. О частной жизни // Писатели США о литературе. Сб. статей. - Москва, 1974.

17. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы. - М.: 1993. - 141 с.

18. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. - М.: Наука. 1989. - 456 с.

19. Фуко М. Що таке автор? // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. - Львів, 1996.

References

1. Ananev B. H. Chelovek kak predmet poznaniya / B. H. Ananev. - L. : LHM, 1968. -339 s.

2. Andrusiv S. M. Modus natsionalnoi identychnosti: Lvivskiy tekst 30-kh rokiv KhKh st.– Ternopil-Lviv, 2001.– 340 s.

3. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st. / Za red. M. Zubrytskoi.– Lviv, 1996.

4. Vvedenye v lyteraturovedenye / Pod. red. H. N. Pospelova.– M., 1983.

5. Vvedenye v lyteraturovedenye. Lyteraturnoe proyzvedenye: osnovnye ponyatiya y termyny / Pod. red. L. V. Chernets.– M., 2000.

6. Halych O., Nazarets V., Vasyliiev Ye. Teoriia literatury: Pidruchnyk.– K., 2001.

7. Hrof S. Za predelamy mozgha. Rozhdenye, smert y transtsendentsiya v psykhoterapyi / S. Hrof. - M. : AST, 2001. — 497 s.

8. Ievlakhov A.M. Vvedenye v fylosofiyu khudozhestvennogo tvorchestva. - Rostov n/Donu, 1917.

9. Moliako V.A. Psykholohiya konstruktorskoj deiatel'nosti. Moskva, 1983.

10. Moliako V.A. Psykholohycheskyi analiz tvorcheskoho potentsyala M.A.Vrubelia / V.A.Moliako //Psykholohiya tvorchestva: Shkola A.Ia.Ponomareva.- M.: Ynstytut psykholohyy RAN, 2006.

11. Prust M. Protiv Sent-Bëva. Staty y esse. - Moskva, 1999.

12. Sent-Bëv Sh. Lyteraturnye portrety. - Moskva, 1970.

13. Syvokin H. "Samototozhnist pismennyka" yak metodolohichna propozytsiia // Samototozhnist pismennyka. - Kyiv, 1999.

14. Скафтымов А. П. К вопросу о соотношении теоретического и исторического рассмотрения в истории литературы // Поэтика. Труды русских и советских поэтических школ. - Будапешт, 1982.

15. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv: U 12 t. - Kyiv, 1976 - 1978.

16. Folkner U. O chastnoi zhynzy // Pysately SSHA o lyterature. Sb. statei. - Moskva, 1974.

17. Freid A. Psykholohiya «la» y zashchytnye mekhanyzmy. - M.: 1993. - 141 s.

18. Freid Z. Vvedenye v psykhoanaliz: Lektsyy. - M.: Nauka. 1989. - 456 s.

19. Fuko M. Shcho take avtor? // Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky ХХ ст. - Lviv, 1996.

Paper received/Надійшла : 17.04.2021